

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Цилюрик Р.А.,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник
Запорізького національного університету

УДК 349.414

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.8>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Постановка проблеми. Ідеї екологічного сільського господарства активно впроваджуються в Україні. Причинами високих темпів збільшення попиту на органічну продукцію і розвитку даного ринку є погіршення екологічного стану екосистем, забруднення сільськогосподарської продукції нітратами, пестицидами, гормонами, антибіотиками. Розвиток агропромислового комплексу в Україні з його сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами має піти шляхом сучасного розвитку, разом з інтенсивними технологіями впроваджуючи систему екологічного землеробства. Даний напрямок сприятиме формуванню нового бренду сільськогосподарської продукції, тим самим, отримуючи продукцію високої якості з більшою доданою вартістю, забезпечить безпеку довкілля та підвищить якість життя населення.

Необхідність виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції усвідомлено громадськістю. Одночасно визнається необхідність освоєння екологічно благополучних агротехнологій. У процесі пошуку шляхів переходу на ресурсо- та енергозберігаюче екологічне землеробство, виявилася низка проблем, вирішити які без участі влади неможливо. Зокрема, це пов'язано з реалізацією заходів, які дозволять об'єктивно оцінити доцільність екологізації агровиробництва, у тому числі і з економічної точки зору. Прийнято низку нормативно-правових актів, проте дієвих заходів щодо розвитку цього напряму не вживається. Необхідне прийняття цільових програм екологізації та проведення науково-вишукувальних робіт у сфері екологізації АПК, розвиток агробіотехнологій за допомогою створення інноваційно-впроваджувальних демонстраційних майданчиків та багато іншого.

Питання організаційно-правового механізму формування та розвитку ринку органічної про-

дукції науково не опрацьовано у сучасній правовій науці. Усе це визначає актуальність цього дослідження, створює необхідні передумови розробки дієвих інструментів, які сприятимуть розвитку ринку органічної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку міжнародного і українського ринку органічної продукції досліджуються Міжнародною Федерацією органічного сільськогосподарського руху, Дослідним інститутом органічного сільського господарства, а також представлені в роботах таких вчених-правознавців, як В. І. Андрейцев, Н. О. Багай, Н. А. Берлач, О. В. Гафурова, А. В. Духневич, В. М. Єрмоленко, Т. О. Коваленко, І. О. Костяшкін, П. Ф. Кулинич, В. О. Мельник, А. М. Мірошніченко, В. В. Носік, В. Д. Сидор, Д. В. Федчишин, М. В. Шульга.

Мета дослідження полягає в аналізі правових аспектів розвитку органічного сільського господарства, формулювання наукових висновків, рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтям для розвитку виробництва органічної продукції в нашій державі є Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», метою якої є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Зокрема, вектор розвитку зазначеної стратегії передбачає забезпечення стійкого зростання економіки екологічно невиснажливим способом, вектор безпеки передбачає дотримання безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів, до яких, у першу чергу, належить органічна [1]. Виробництво органічної продукції є одним із шляхів запровадження стратегії сталого розвитку як основи забезпечення екологічної безпеки галузі на основі інтеграції економіч-

ного зростання, соціального захисту та захисту навколишнього природного середовища як взаємодоповнюючих елементів ефективного стратегічного розвитку України.

Основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, засади правового регулювання органічного виробництва, обігу органічної продукції та функціонування ринку органічної продукції, правові основи діяльності центральних органів виконавчої влади, суб'єктів ринку органічної продукції та напрями державної політики у зазначених сферах визначені у Законі України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 р. [2].

Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року, одним із завдань у сфері інтеграції екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління у сільському господарстві є створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства та двократного збільшення площ їх використання у 2020 році до базового рівня [3].

З метою прискореного розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції уже в найближчій перспективі має бути вирішено ряд організаційно-правових проблем, що передбачають розробку і запровадження дієвого механізму сертифікації підприємств і продукції, створення інфраструктури виробництва органічних продуктів та ефективного їх просування на ринку [4, с. 19].

В умовах глобальних кліматичних змін на всіх континентах Планети Земля держави – члени ООН визнають органічне виробництво як один з ключових напрямків розвитку світового сільського господарства та забезпечення кожному права на життя і здоров'я, на достатнє харчування, якісні і безпечні продукти харчування, збереження, відновлення, раціональне використання ґрунтів, вод, лісів, тварин та інших живих організмів і всього біорізноманіття екологічних систем, стимулювання соціального розвитку сільських територій з метою створення для людини якісного життєвого середовища на засадах прогресивного економічного розвитку суспільства на місцевому, регіональному, національному рівнях для досягнення адаптованих до кожної держави Цілей Сталого

Розвитку, які були затверджені на Саміті ООН зі сталого розвитку 25 вересня 2015 року [5].

Трактування органічного виробництва наведено і у Постанові Ради ЄС №834/2007 щодо органічного виробництва й маркування органічних продуктів, згідно якого «органічне виробництво – це цілісна система господарювання, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження» [6].

За визначенням IFOAM виробництво органічного сільськогосподарської продукції «об'єднує всі сільськогосподарські системи, які підтримують екологічно-, соціально- та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції. В основі таких систем лежить використання локально-специфічної родючості ґрунтів як ключового елементу успішного виробництва. Такі системи використовують природний потенціал рослин, тварин, мікроорганізмів і ландшафтів та спрямовані на гармонізацію сільськогосподарської практики і навколишнього природного середовища [7]».

У ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» під органічним виробництвом розуміється сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Свого часу Н.А. Берлач було надане авторське визначення органічного сільського господарства як галузі виробничої сфери АПК, яка об'єднує у своєму складі підприємства, котрі застосовують сертифіковану систему ведення аграрного виробництва, яка використовує енерго- та ресурсоощадливі технології і базується на мінімальному використанні механічного оброблення ґрунту та синтетичних речовин, виключенні з процесу виробництва генетично модифікованих організмів, і має на меті забезпечення суспільства здоровими та якісними

продуктами харчування, а також збереження і покращення стану довкілля [8, с. 19].

Вищенаведені визначення дають підстави стверджувати, що виробництво органічної сільськогосподарської продукції має ряд переваг порівняно з традиційною продукцією, оскільки побудовано на принципах здоров'я, екології, справедливості та турботи.

Характерною особливістю виробництва органічної продукції є наявність суворо регламентованих умов та правил процесу виробництва, відповідність яким визначається результатом сертифікації виробництва та періодичного інспектування (контроль виробництва, переробки та обігу органічної продукції сертифікаційним органом). За умов дотримання стандартів органічного виробництва сільськогосподарські підприємства отримують право позиціонувати на ринку продукцію під маркою «органічна» [9, с. 79].

Органічне сільське господарство передбачає мінімізацію негативного впливу на навколишнє природне середовище та збереження біорізноманіття. Орієнтуючись на створення замкненої агровиробничої системи, яка передбачає збалансований розвиток рослинництва та тваринництва, підприємства відмовляються від вузької спеціалізації та використання мінеральних добрив. Завдяки цьому органічне сільське господарство не наносить навколишньому природному середовищу шкоди, на відміну від традиційного [10, с. 284].

Одночасно органічне виробництво передбачає становлення вітчизняного аграрного екологічного підприємництва, впровадження екологічно чистих ресурсозберігаючих технологій у сільському господарстві, як наслідок – будуть зменшуватись екологічні ризики, мінімізуватись техногенне навантаження на довкілля. Тобто, йдеться про агроекологічні перспективи й практичну реалізацію сучасних екологічних пріоритетів у формі нових агроекологічних рішень, зокрема виробництва екологічно чистої органічної продукції. Отже, завдяки органічному виробництву створюватиметься основа для забезпечення продовольчої безпеки в державі та поліпшення якісного стану довкілля [11].

Виробники сільськогосподарської продукції, переходячи на методи органічного сільськогосподарства, отримують такі переваги: 1) відсутність витрат на закупівлю мінеральних добрив та пестицидів; 2) можливість продавати продукцію за ціною, яка перевищує ціну продукції традиційного сільськогосподарства, за

рахунок того, що вона має більш цінні споживчі якості; 3) шанс розширити ринок збуту своєї продукції за рахунок її експорту.

Однак зауважимо, що перехід до органічного сільського господарства може бути пов'язаний з певними труднощами: 1) за рахунок того, що органічний спосіб господарювання більш складний, ніж традиційний, підвищується ймовірність вчинення виробником помилок, через які може істотно знизитися врожайність, підвищитися захворюваність, засміченість бур'янами та зараженість рослин шкідниками; 2) органічне сільське господарство потребує відповідної сертифікації, що є додатковими витратами для виробника; 3) заборона використання синтетичних консервантів у продукції може істотно скоротити термін її реалізації.

Позитивною стороною розвитку органічного сільського господарства для держави є: 1) сільськогосподарське підприємство, підвищуючи ефективність своєї діяльності, тим самим збільшує базу оподаткування; 2) освоєння земельних ділянок, які не використовуються, дозволить більш повно використовувати ресурсний потенціал території для нарощування виробничих потужностей; 3) для екологічної ситуації розвиток органічного сільського господарства означає зменшення забруднення ґрунту пестицидами та мінеральними добривами, а також зниження ґрунтової ерозії.

У той же час, незважаючи на перспективність розвитку даного сектора економіки, сільськогосподарські виробники, орієнтовані на екологічні стандарти, відчувають значну кількість проблем нормативно-правового регулювання, ціноутворення екологічно чистої продукції, відсутності сертифікованих земель, державної підтримки ековиробництва, а також пов'язаних з відсутністю та дорожнечою необхідних для «зеленого» виробництва технологій, техніки, браку кваліфікованих кадрів, управлінців та спеціалістів у сфері ековиробництва.

Для вирішення вищезазначених проблем, з метою досягнення економічної, продовольчої та екологічної безпеки країни, підвищення якості життя населення, збереження сприятливого довкілля, вирішення економічних та соціальних проблем сільських територій, необхідні певні кроки як з боку держави, бізнес-структур, так і населення. По-перше, це проведення активної державної політики у сфері екологізації сільськогосподарського виробництва, розвиток нормотворчої діяльності у сфері органічного сільського господарства, стимулювання та дер-

жавна підтримка еколого-орієнтованого бізнесу. По-друге, запровадження та застосування екологічної сертифікації, створення національних екологічних стандартів, які визначають вимоги до екологічно безпечної продукції. По-третє, розвиток культури споживання екопродуктів серед населення, стимулювання свідомого вибору споживачами безпечних для здоров'я та екології товарів.

Отже, формування та розвиток сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції, має відповідати наступним системним імперативам: розробка концепції розвитку сільськогосподарського виробництва органічної продукції; паралельне ведення органічного та традиційного сільськогосподарського виробництва; механізм переходу сільського господарства до виробництва органічної продукції; формування зональних агроєкокластерів; державне регулювання сільського господарства, орієнтованого виробництва органічної продукції, з допомогою цільових програм розвитку.

Як вірно зазначається в літературі, основними складовими майбутніх перспектив органічного сільського господарства на рівні екологічної безпечності виробництва, захисту споживачів і навколишнього природного середовища в Україні, повинні бути такі: а) контроль за дотриманням вітчизняними аграрними та переробними підприємствами норм щодо відповідності продукції органічного сільського господарства встановленим вимогам (міжнародним стандартам, діючим в Україні нормативно-законодавчій базі у сфері виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини); б) удосконалення процесів природокористування, обов'язкове екологічне обґрунтування всіх видів аграрного господарювання, екологічна оцінка проектів нових об'єктів з урахуванням вимог органічного сільського господарства; в) державна підтримка розвитку органічного сільського господарства; г) впровадження інноваційних екологічних технологій виробництва продукції органічного сільського господарства тощо [12]

Розробка форм і методів державного регулювання ринку органічної продукції створить умови для еволюції органічного землеробства в Україні, що дозволить забезпечити екологічно чистою продукцією не тільки громадян країни, а й забезпечить можливість вітчизняним сільськогосподарським виробникам стати повноправними гравцями на міжнародному органічному ринку.

Висновки. Формування системи ведення органічного сільського господарства не означає необхідність відмовитися від традиційного сільськогосподарського виробництва. Органічна та традиційна системи ведення сільськогосподарського виробництва можуть ефективно функціонувати паралельно одна одній, поступово трансформуючись у таку аграрну технологію, яка зможе задовольнити поточні та передбачувані потреби населення в якісних та екологічно безпечних продуктах харчування.

Концентрація земельних, матеріальних, фінансових, трудових ресурсів у напрямі розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції, не тільки відкриває можливості збільшення виробництва вітчизняних органічних продуктів, а також сприятиме підвищенню якості та екологічної безпеки продукції, розвитку процесів диверсифікації сільського господарства та супутніх галузей АПК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> (дата звернення: 25.02.2022).
2. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (дата звернення: 28.02.2022).
3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення: 25.02.2022).
4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
5. Цілі сталого розвитку: Україна / Національна доповідь 2017. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення: 25.02.2022).
6. Постанова Ради Європейського Союзу №834/2007 від 28 червня 2007 р. щодо виробництва та маркування органічної продукції. URL: <http://organicstandard.com.ua/ua/services/standards> (дата звернення: 26.02.2022).
7. Soil Association organic standards. Abattoirs and slaughtering. URL: <http://www.soilassociation.org/LinkClick.aspx?fileticket=uRew0iy7ir0%3d&tabid=353> (дата звернення: 25.02.2022).
8. Берлач Н. А. Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основи): автореф. дис ... д-ра юрид. наук. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2010. 23 с..
9. Кропивко М. Ф. Екологічна диверсифікація використання сільськогосподарських земель в Україні. *Економіка України*. 2010. № 7. С. 78-85.
10. Егоров А. Ю. Сущность и функции органического и интегрированного сельского хозяйства.

Современные научные и научно-педагогические исследования: сб. матер. межд. научно-практ. конф. Уфа : РИЦ БашГУ, 2010. С. 283-287.

11. Fedchyshyn D., Ignatenko I., Bondar O. Protecting the rights of foreigners to investment-attractive land

plots in Ukraine. *Juridical Tribune*. 2019. Volum 9. № 2. P. 317-329.

12. Кутаренко Н. Я. Развитие органичного сельского хозяйства в агропродовольчей системе Украины: дис. ... канд. экон. наук. Чернівці, 2015. 222 с.

Цилюрник Р.А. ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Причинами високих темпів збільшення попиту на органічну продукцію і розвитку даного ринку є погіршення екологічного стану екосистем, забруднення сільськогосподарської продукції нітратами, пестицидами, гормонами, антибіотиками. Розвиток агропромислового комплексу в Україні з його сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами має піти шляхом сучасного розвитку, разом з інтенсивними технологіями впроваджуючи систему екологічного землеробства. Даний напрямок сприятиме формуванню нового бренду сільськогосподарської продукції, тим самим, отримуючи продукцію високої якості з більшою доданою вартістю, забезпечить безпеку довкілля та підвищить якість життя населення.

Формування та розвиток сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції, має відповідати наступним системним імперативам: розробка концепції розвитку сільськогосподарського виробництва органічної продукції; паралельне ведення органічного та традиційного сільськогосподарського виробництва; механізм переходу сільського господарства до виробництва органічної продукції; формування зональних агроєкокластерів; державне регулювання сільського господарства, орієнтованого виробництва органічної продукції, з допомогою цільових програм розвитку.

З метою досягнення економічної, продовольчої та екологічної безпеки країни, підвищення якості життя населення, збереження сприятливого довкілля, вирішення економічних та соціальних проблем сільських територій, необхідні певні кроки як з боку держави, бізнес-структур, так і населення. По-перше, це проведення активної державної політики у сфері екологізації сільськогосподарського виробництва, розвиток нормотворчої діяльності у сфері органічного сільського господарства, стимулювання та державна підтримка еколого-орієнтованого бізнесу. По-друге, запровадження та застосування екологічної сертифікації, створення національних екологічних стандартів, які визначають вимоги до екологічно безпечної продукції. По-третє, розвиток культури споживання екопродуктів серед населення, стимулювання свідомого вибору споживачами безпечних для здоров'я та екології товарів.

Ключові слова: органічне виробництво, землі сільськогосподарського призначення, продовольча безпека, агробізнес, екологічно чиста продукція.

Tsilyurik R.A. LEGAL ASPECTS OF ORGANIC AGRICULTURE DEVELOPMENT

The reasons for the high rate of increase in demand for organic products and the development of this market are the deterioration of the ecological state of ecosystems, pollution of agricultural products with nitrates, pesticides, hormones, antibiotics. The development of the agro-industrial complex in Ukraine with its favorable soil and climatic conditions must follow the path of modern development, together with intensive technologies introducing a system of organic farming. This direction will promote the formation of a new brand of agricultural products, thereby obtaining high quality products with greater added value, ensure environmental safety and improve the quality of life.

The formation and development of agriculture focused on the production of organic products must meet the following system imperatives: development of the concept of development of agricultural production of organic products; parallel organic and traditional agricultural production; the mechanism of transition of agriculture to the production of organic products; formation of zonal agroecoclusters; state regulation of agriculture, focused on the production of organic products, through targeted development programs.

In order to achieve economic, food and environmental security of the country, improve the quality of life, preserve a favorable environment, solve economic and social problems of rural areas, certain steps are needed by the state, business structures and the population. The first is the implementation of an active state policy in the field of greening of agricultural production, the development of rule-making activities in the field of organic agriculture, stimulation and state support of environmentally-oriented business. Secondly, the introduction and application of environmental certification, the creation of national environmental standards that define the requirements for environmentally friendly products. Third, the development of a culture of consumption of organic products among the population, encouraging consumers to make conscious choices about products that are safe for health and the environment.

Key words: organic production, agricultural lands, food security, agribusiness, ecologically clean products.